

František Vavák.

I.

Roku 1816. vydána Döblerova rytina, silhouetta s allegorickou figurou v rámečku, jaký býval modou koncem osmnáctého a počátkem devatenáctého století. Silhouetta nezpodobuje žádného literáta ani jiného vynikajícího muže té doby, nýbrž poddaného sedláka. V rámečku čteme nápis:

Frantissek Wawak Saused Plzenský z Milčic.

V pravo na desce, na kterou dotčená allegorická postava ukazuje, napsáno:

Na památku swému přemilému vlastencowi
obětuge Wogt. Juhn. 1816.

Na onu dobu pocta pro sedláka neslýchaná.

A týž sedlák, rychtář v Milčicích, na bývalém komorním panství poděbradském, čestný „soused plzeňský“, měl za svého životopisce prvního životopisce a přítele Mozartova, universitního profesora Němečka, a německý životopis Němečkem sepsaný,

později na Moravě Fryčajem po česku zpracovaný, vyšel ještě za živobytí milčického rychtáře (1796).*)

Od dvě léta později vydán: „Krátký spisek o stavu Sedlském anebo Voráckém ku poctivosti panu Fraňkovi Vavákovi, Čechu výbornému a poctivému, sepsaný od Jana Rulíka, měšťana pražského a spisovatele Českého.“

Dodáme-li pro úplnost, že již dvanáct let (od r. 1786.) nosil Franěk Vavák na svátečním svém kabátě pamětní peníz císařem Josefem jemu udělený, bude ze všeho patrné, že český ten sedlák dosáhl za svého živobytí poct a uznání, jakých přemnohý pán mu asi záviděl.

Milčický rychtář byl znám snad po všem království a známostí měl veliké množství, ve svém stavu, mezi duchovenstvem i v Praze mezi učenci, zvláště pak v kruzích našich prvních buditelů národních, s nimiž sám také pracoval dle svých sil.

Byl na svou dobu vzorný hospodář, samouk geometr, samouk literát, ve všem všudy samouk. Narodil se v Milčicích r. 1741. Byl synem robotného sedláka, jehož rod prý pocházel z vladycké rodiny Vaváků z Adlarů.

Tenkrát se v našich domácnostech, zvláště na vsi, mnoho zpívalo. A matka Vaváková byla zvláštní milovnicí zpěvu. Zpívala ráno, večer, při práci, nejvíce samé pobožné.

Po ní zdědil Franěk zálibu ve zpěvu a od ní se také naučil číst už ve svém šestém roce. Do sedmého roku uměl psát a také tomu se doma naučil. Jeho dva starší bratři studovali. Když byli na prázdninách, chtěl se od nich přiučit latině.

---

*) Kniha vyšla bez letopočtu; výše psaný r. 1796. určen dle udání Rulíkova.

O němčinu nestál. Četl Beckovského kroniku, ta v něm vzbudila a roznítla národní vědomí, a z té dověděl se také o přemnohém nepřátelství Němců vůči Čechům. Odtud ten jeho odpor k německému jazyku, jemuž se vůbec nikdy nepřiučil. —

V mládí svém mnoho dobrého nezažil. Uhodilyť vojny za Marie Terezie, jeho otec dvakráte vyhořel, mezi tím utrpěl velikou ztrátu na jmění dobytčím morem, a vojsko také nic nepřidalo. Proto nemohl malý Franěk, ač jevil neobyčejné nadání, na studie. Rmoutilo jej to velmi. Než nebylo zbylí, a tak místo knihy dostal bič, pásl stádo otce svého a nechodil ani do školy. Čas na pastvě krátil si nejvíce zpěvem. Zpíval staré, známé písničky i nové, a leccos také sám složil na obveselení svých kamarádů.

Zatím se tatík plahočil a těžko zápasil. Pro všecky ty rány, které ho stihly, těžko splácel daň a také se zadlužil. Poděbradský kontribuční neměl shovění a týral starého Vaváka exekucemi i arestem, a když Vavák hledal úlevy výš, řekl mu pan direktor, jenž jako většina tehdejších úředníků nerad viděl, studoval-li selský synek:

„Když jsi dal synky na latinu, když chceš z nich mít pány, tak plať.“

Ale starý Vavák platit nemohl a proto přišel jeho statek do prodeje. Nezbylo mu nic než několik korečků polí; k těm přistavěl si chalupu. Někdy veliký sedlák stal se pojednou chalupníkem. Fraňkovi bylo tenkrát třináct let, a tenkrát už začal chodit na robotu, k níž záhy pojal, jako všichni, hlubokou zášť. Jak o ní smýšlel, napsal později již jako vážený rychtář, s pány na zámku dobře známý:

„— — Byla ukrutnost tatarská turecká, byla ukřácení zdraví, obloupení gruntů, ztráta rodův a familií, skřácení celého národa, ztupilost lidí,

cesta k podvodům, lstem, schytralostem, nedokonalost víry, záhuba dobytka, veřejná morní rána.“

Že byl vtipný a obratný, vykazovali mu robotní práci nejvíce při hrázích, při stavbě mostů, stok, při rybníkářství, čímž získal nejedné zkušenosti. Za sedmileté války musel s potahem za vojskem vozit zásoby. Tak poznal veliký kus Slezska a Čech. Bylo to cestování ovšem málo příjemné, plné svízelův a trampot. Aby vojně ušel, odevzdal mu otec r. 1761 malé své hospodářství. Mladý hospodář oženiv se příštího roku mnoho nevyženil, ale po desíti letech zdědila jeho manželka po svém otci pěkný velký statek, jenž měl přes sto korců.

Vavák statek ten velmi zdokonalil, zaváděl opravy na poli, na lukách, na pastvinách, sám si zdokonaloval hospodářské náčiní, snažil se o zušlechtnění dobytka, jehož byl také vyhlášeným lékařem. Příkladem i přímým přičiněním Vavákovým zlepšilo se hospodářství v jeho vsi i v okolí.

Stavu svému byl oddán s tělem, duší. První a nejlepší jeho knihou, jak říkával, bylo pole a pérem pluh. Nejmilejší však zábavou čtení a psaní. Psal a četl mnoho. Zapisoval věci hospodářské, účty, všeliká pozorování, o počasí, obilní ceny, památnosti svého okolí, i to, co se sběhlo za jeho doby neb o čem slyšel, o čem četl. I mapy kreslil a pole vyměřoval.

V rychtářství praktikoval za svého tchána, milčického rychtáře, za něhož vlastně všechno vedl. Skutečným rychtářem stal se r. 1778. Maje jistou moc a získav si u pánů přízeň snažil se tím více, aby svou ves povznesl.

Byl rychtářem v pravém slova smyslu. Soudil, rovnal a přičiňoval se, aby všeliké spory se doma urovnaly. Také skutečně za jeho rychtářství nepřišli

Milčičtí nikdy do Poděbrad na zámek k soudu. Mnoho v tom prospěla také soudní kniha, kterou Vavák založil a do níž zapisoval všechny vesnické pře a hádky i rozsudky, všechny selské repliky a dupliky, sumou protokol všelikých bouřlivých scen. A toho, že by se do té knihy mohli dostat, že by se těch pěkných věcí mohli dočísti děti i vnuci, se přemnozí báli a nechali zlosti a soudu.

U pánů měl Vavák přízeň jednak pro svou rozšafnost, jednak pro svou ochotu. Tato byla někdy trochu přílišná, sousedům až nemilá.

Maně mi připadá význačný výjev, zapsaný v pamětech Vavákových; Frant. hrabě Kinský, „generál 1. Regt. rejtharského“, pán na Radimi, máje na svém panství malou vůli loveckou, vymohl sobě, aby směl lovit na polích v okolí Milčic, Peček a Chotouně na král. komorním panství poděbradském, začež platil 40 zl. ročně. O honě setkal se hrabě s milčickým rychtářem; i dal mu dva zajíce, dvě koroptve a bažanta, a řekl češtinou českého šlechtice:

„Na, rychtář. Dejte mi na ten můj zajíc pozor.“

A Vavák vysvětluje ta slova, „aby při naší vsi žádné pytláctví se neprovozovalo, což já také ani před tím žádnému nepřipouštím a nedovoluji“.

Dělal to z ochoty pánům, ale také proto, „že každý, kdo se té zbraně chytí, žádný z něho dokonalý hospodář a dělník není, nýbrž tulák a zahaleč a statku svého i zdraví mrhač“.

Také byl toho mínění, že honba obecnému lidu nepřisluší, že lid, jak historie svědčí, práva na hony nikdy neměl, a „taky sám rozum přináší, aby vrchnosti a povýšení lidé před námi obecnými lidmi něco od nás rozdílného k potravě měli. A kdyby medle všechno od každého stríleno a za-

bito býti mělo, musili by naše vrchnosti i sám císař Pán snad s našima domácima husama spokojeni býti — —“ (!)

Názory ty, i vezmeme-li ohled na dobu a vychování, překvapí zajisté u muže ducha tak bystrého. Ještě více se však podivíme, i že jinak proud nových ideí se ho nedotekl. Vlastní jeho zápisky o tom svědčí, že nebyl nábožensky snášelivým, ač jeho životopisec opak tvrdí. Evangelíky často nazývá „padouchové“, „padouškové“, rád se po nich sveze a po nich úštěpkem šlehne.

V. M. Krameriovi, tehda ještě faktorovi tiskárny Šenfeldovy, s nímž se ještě neznal, měl za zlé, že přeložil „jakousi německou postillu“ na jazyk český. Kramerius to učinil pro potřebu nově zřízených církví evangelických. Vavák však píše, že se stalo „schválně na potupu a utrhaní katolického kněžstva“.

II.

Ideje francouzské revoluce měly u nás mnoho vyznavačův, ovšem že tajných, i mezi národními buditeli. Než také mnoho odpůrcův, a mezi těmi byl Vavák. Proti hrůzám francouzské revoluce si i zaveršoval; veršované to skládání vyšlo s německým překladem ve 3. díle spisu „Für Böhmen“ od známého guber. rady Rieggra.

Kromě polemického veršování vydal proti francouzské revoluci i samostatný spis: „Tma ve dne jako v noci na rozumu lidském, v národu francouzském učiněná, po všem světě rozhlášená. Aneb: nynější vojna francouzská v Čechách mezi sedláky v sprostných rozpravách uvažovaná. V Praze 1796“.

Spis velmi ostrý, určený pro selské čtenáře, dnes zajímavý pro poznání politických názorů Vavákových, obsahující také nejedno zrníčko pro kulturní historii českou té doby.

Titul knihy objasňuje se v předmluvě, v níž pojednává o národě francouzském, „který se zdál vyjasňovati rozumem svým celý svět, již nyní všech jasností toho rozumu pozbyl a jest u něho ve všem lidském běhu tma ve dne jako v noci“.

Ohlas ohromného převratu ve Francii zalehl i do tichých dědin českých, robotou stížených, vrchnostem poddaných. Hlas svobody pronikl z daleka až sem, ač nejasně, a budil leckde i naděje. Vavák promlouvá v dotčené předmluvě ke krajanům „že mnozí z vás netoliko samé náboženství opustili — ale i posavad tak na rozumu vašem rozvikláni jste, že ledačemu lehce věří, tím se kojíte, těšíte, očekáváte —“

Přílišný vliv francouzské vzdělanosti vůbec se Vavákovi nelíbil. „Zdaž nevíme, co v těchto asi třiceti pomínaných létech jen ustavičně znělo a zní, to je francouzsky: Termin v řeči, komplement, libý řečvod, uctivý vzhled, milostný zvuk, způsob v psaní, kopert na psaní, stroj k stolu, jídla a nápoji, obrázek, klobouk, obojek, šátek na krku, vyložení u kabátu, kaputrok, plášť, boty, střevíce, přezky, čepec, šlomper, strojení vlasů, tanec, minuety, arie, symfonie, etc. kširy na koně, kočár, sáně, sedla,“ — — — atd.

Je ovšem i proti francouzským knihám „libomudrctvím sice omalovaným, ale vnitř svobodným duchem páchnoucím“, je proti „vydávání kronik a příběhů takových, jakéž se nikdy na světě nestaly, romány se jmenujíce“.

Líčí revoluci, řádění „jakubínů, kteří začnouce v červených čepičkách choditi — — svobodu nejprv

vyhlašovatí začali, což bylo nástroj, aby více lidu do svého spolku přitáhnouti mohli.“

„Náš rakouský dvůr pod jménem krále uherského a českého je (Francouze) napomínal, ale marně; ještě Františkovi II. jakožto králi uherskému a českému vojnu veřejně vyhlásili.“

„Ukrutné národní shromáždění vyhlásili tu přefalešnou svobodu a republiku — — postavili také v každém městě a vesnici strom, jehožto vrch měl na sobě červenou čepičku, a to bylo jako za znamení a heslo svobody, okolo něhož, kdo se tak povztekli, skákali a tancovali“ — Ale jaké dle Vaváka pod tím stromem svobody se nenacházelo pokrytství, faleš a lest, podvod nebohého lidu, ztracení víry, bázně, svědomí mravů atd. —!

Bezděky při tom vzpomíná si Milčický rychtář na selské povstání české r. 1775., jež ovšem také zavrhuje.

„Nu hle! že se taky hledala svoboda a jakým způsobem se hledala, zdaliž ne tím nejhorším?“

Z jeho polemiky je zřejmo, že jisté sympathie k velikému převratu francouzskému i v našem poddaném lidu klíčily, že již tu tam i mluvili, „že Francouzi sem přijdou a robotě konec učiní“.

Domnění ta Vavák vyvrací a v té horlivosti i robotu samu omlouvá, „že jest spravedlivý a hned od počátku vymíněný a mezi vrchnostmi a poddanými umluvený ourok (!)“ Vyvrací mínění, že Francouz do Čech robotu přinesl a že jí zas přijde zkazit, poněvadž robota už „před tisícem a několika sty lety při onom hlučném přestěhování se národů svůj počátek měla. (!)“

Naděje, že by příchodem Francouzů do Čech sedlákům se uvolnilo, dusí líčením hrůz, jež by nastaly, kdyby Francouzové se opravdu do Čech do-

stali. Mimo jiné „museli bychom naše malé i odrostlé děti, pacholata dáti od sebe pryč, a kam by se vezly, do Moravy nebo do Uher —“ že by Francouzové „zastavili a zrušili všecku službu Boží, kázání,“ atd. a nejen „katolické náboženství, ale všecky jiné, kalvinské, lutryanské i židovské, neb oni žádného nedrží a praví, že svobodná mysl ničím se vázati nemá“.

A také „postavili by nám snad taký onen ďábelské a falešné svobody strom u prostřed návsi —“ a že „ba právě my sedláci dokonce byli bychom ti nejbídnější, nejopovrženější a k smrti nejbližší“, a „že by brzo spatřili i naše české katovské pacholky, biřice a jiné tuláky gilotýnu táhnouti a nám naše hlavy nevinně srážeti —“ že by Francouzové pobrali a spálili všecky knihy „ano i ty kalendáře“ a „v každém městě na ryňku postavili by onen ukrutný, smrtelný nástroj gilotýnu!“ Pro lepší názor sám obrázek guillotiny nakreslil a dřevoryt dle té kresby přidán k textu.

„A toť by byla a jest ta sláva francouzské svobody,“ volá Vavák, když kromě uvedených pustil ještě jiné hrůzy na své krajany sedláky a srovnává tu dobu s dobou, kdy „v vlasti naší taky satan svobodou lid mámil a vůdce slepého (Jana Žižku) jakožto rozumu slepým lidem představil —“

Věřil-li Vavák sám v ty hrůzy, jež barvami tak silně nanesenými vylíčil?

Trudný stav našich rolníkův ovšem sám uznává, ale pořád k pokoji napomíná, „že pokora a poníženost (!) mají všudy dvěře otevřené, před vzpourou a zlobou že je zavírají“.

Po všem tom strašení na konec těší své čtenáře, že Francouzové budou přemoženi, a dotvrzuje to příklady z dějin. Mimo jiné připomíná události

r. 1741., kdy byli Francouzové v Čechách setřeni „od vojska našeho i podivnou smělostí a udatností rozeného Čecha našeho, Křišťiána knížete z Lobkovic“ —

Vášnivý odpor proti celé revoluci francouzské vane ze všeho spisku, a není v něm místa jen poněkud mírnějšího a objektivnějšího. Vavák hleděl na francouzskou revoluci tak, jak na ni tenkrát u nás většinou hleděli. Plul po proudu obecného mínění a docházel ovšem uznání. —

III.

V čem však byl proti panujícimu mínění, alespoň v rozhodujících a intelligentních třídách panujícimu, bylo, že se snažil o povznesení českého jazyka, který dle mínění dotčených tříd měl už odzvoněno. Horoucí láskou k zanedbanému jazyku, upřímnou snahou jemu posloužit, jej povznést, láskou k české minulosti a vřelou touhou, aby se vrátily lepší časy českému národu, vyniká Vavák nad všechny svého stavu, tenkrát hrubě neuvědomělého.

„— — neb sprostý Čech a sedlák jsem nic o sobě nemaje, jedině lásku k národu a jazyku svému, aniž jinač zvučiti umím než tím jediným naším českým hlaholem,“ dí o sobě sám.

Láska k mateřskému jazyku prozařuje všude ve všech jeho zápiscích. Uvádí tam, kdy kde jeho času veřejně bylo česky promluveno, horlí proti odpadlíkům, nadšeně děkuje těm, kteří pracovali, aby povznesli řeč předků „výbornou, u nich vysoce váženou i korunovanou“, zvláště však ctihodnému F. Procházkovi. Životopisec také uvádí, že se Vavák po každé rozehrje, kdykoliv je řeč o českém jazyku a

české minulosti, a tím, že by se jich kdo nešetrně dotekl, urazil by ho a pohněval.

Byla prý radost, jak Němeček dokládá, poslouchat Vaváka, když vtipně a výmluvně hájil svého národa a jazyka.

Vavák také veršoval na povzbuzení svých krajanův a jedno z těch rýmování vyšlo v „závěsku“ (příloze) Krameriových Poštovských novin čís. 19. r. 1790.

„Každý národ při svém trůnu,
zvláště když má svou korunu,
vždycky předci
všecky věci
nejradši má v vlastní řeči.“

Volá v té „pohnutce“ nebo v tom „vzbuzení“, nařikaje, že „Spalkuby z nás nadělali“. A hned za „pohnutkou“ je veršované proslovení k nástupci Josefa II. nedávno zemřelého, Leopoldu II.:

„Leopolde české země,
máš Lva zředu ve tvém jméně,
z lásky k němu
učiň změnu — —“

a vyzývá ho (bylo v máji r. 1790):

„Dej také jeho*) korunu
na svou hlavu.“

A dále:

„Ještě mu přej také fváti (l)
vlastním hlasem —“

---

*) Českého lva.

Jiné veršování složil ke korunovaci Františka II. na krále českého (1792) a podal je zároveň s mapou Poděbradska, kterou sám vypracoval, jako náčelník rolnictva z Poděbradska králi do rukou o veliké selské slavnosti, konané po korunovaci v oboře bu-benečské.

Od mladosti byl horlivým čtenářem zvláště kronik a spisů dějepisných. Tak nabyl na onen čas neobyčejných vědomostí v historii zvláště české.

Roku 1793 zhotovil plán bojiště lipanského a lipanské bitvy. K plánu tomu složil jadrnou po svém způsobu chvalořeč na město Plzeň a jeho občanstvo, jež si dle Vaváka získalo tím, že pomáhalo Tábory potírat, nemalých zásluh. Plán i s přípisem poslal Plzeňským, a ti mu za to udělili právo měšťanské, vyznamenání na onen čas veliké, kterého si také Vavák vysoce vážil.

Vavákův plán lipanské bitvy chová se snad podnes v plzeňském archivu. Nebylo by, tuším, nezajímavě vyhledati ho; ne snad pro ty protitáborské verše, ale proto, že by se snad něco na něm našlo, co není z kronik, o které se Vavák při své práci opíral, nýbrž co měl z místního, lidového podání. A před sto lety v lipanském okolí věděli snad více z podání o lipanské bitvě, nežli dnešního dne.

Zápisků Vavákových jest mnoho; snad se již ani všechny nezachovaly. Něco z nich je v rukou potomkův a příbuzných, něco v cizích rukou, něco v Museu. Kromě věcí pro nás už lhostejných obsahují mnoho zajímavého, zvláště pro toho, kdo chce poznati poddanské poměry minulého století. Než i dějepisec národního našeho probuzení našel by tu ne-jedno zrnko. Leccos už z těch selských memoirů bylo

tiskem uveřejněno,*) leccos by ještě zasluhovalo, aby bylo na světlo vydáno. —

Vavák měl mnoho známostí vznešených. Nikdy však nezpýchl a povždy zůstal sedlákem v kroji i ve způsobu života svého kraje a nedopustil v tom také žádných novot u svých dětí. Byl muž statné, slušné vysoké postavy, nosil dlouhé vlasy, sčesané za uši, jak bylo u sedláků modou.

Na hřbitově u starého kostelíka skramnického, před nímž blízko na malém pahorku u cesty ke kostelu pod akáty stojí socha sv. Jana Nep. s českým nápisem z r. 1715., dílo Jana Brokoffa, je zajímavá zvonice s dřevěným bedněním a s krytou dřevěnou chodbou. U dveří té zvonice odpočívá milčický rychtář, „vždy upřímný Čech a sedlák Franěk Ján Vavák“, jak se podepsal v předmluvě „Tmy ve dne jako v noci —“, jeden z nejupřímnějších Čechů své doby. Skromná deska oceňující jeho zásluhy označuje jeho hrob, do něhož jej uložili r. 1816.

Je odtud pěkně viděti na širou, úrodnou rovinu poděbradskou, na starobylou Sadskou, jež hostila také Mozarta, i na Milčice, jejichž někdejšího rychtáře povždy budou připomínati dějiny našeho národního obrození.

1892.

---

*) V Mikovcově Lumáru, Dr. Z. Winter vydal úryvky v Ruchu, J. Miškovský Selské povstání r. 1775 o sobě.
